

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישב, תשפ"ו, מספר 1647

פשר החלומות בסיפור יוסף ואחיו איילת סידלר

הופעתה של רחל, המסומלת בחלום על ידי הירח, כדבר בטל המאפיין כל חלום.³ אולם בחלומות שפטר יוסף אין דברים בטלים. יש לומר, שלא רק אימו של יוסף אינה משתחוה לו, גם סיטואציה שבה יעקב והאחים משתחווים יחדיו ליוסף אינה מוזכרת בסיפור. זקוביץ מציע, שחלומה השני של יוסף מתממש מחוץ לסיפור יוסף ואחיו בשלטונו של שבט אפרים, ובנס שהתרחש ליהושע בעצירת השמש בגבעון.⁴ הרב סמט רואה בחלום זה ביטוי לדאגתו של יוסף לשלמותו הרוחנית של עם ישראל.⁵ אני מעדיפה את פירושו של הרב בזק המעניק ליסוד המספרי בחלום השני של יוסף (אחד עשר הכוכבים + השמש והירח) משמעות של זמן, בדומה ליסוד המספרי בחלומות של השרים ושל פרעה. הרב בזק מצביע על כך שיוסף נמכר בגיל שבע עשרה, והתמנה למשנה למלך כעבור שלוש עשרה שנה, בגיל שלושים. לדעתו, משמעות החלום השני היא מינויו של יוסף למשנה למלך מצרים שלוש עשרה שנה לאחר החלום. השמש, הירח והכוכבים המשתחווים ליוסף מסמלים את עמי הארץ עובדי הכוכבים המשתחווים לו.⁶

בין אם פוענחו חלומות יוסף כראוי ובין אם לא, הרי שיש להם ולשני צמדי החלומות הנוספים, השפעה ישירה על חיי יוסף. חלומותיו של יוסף גרמו לכך שאחיו זרקו אותו לבור. כישרונו של יוסף לפתור את חלומות השרים ביסס את מעמדו כפותר חלומות בעיני שר המשקים, שהמליץ עליו ברגע הנכון בפני פרעה. יכולתו של יוסף לפתור את חלומות פרעה הביאה אותו למעמדו כמשנה למלך. מעמד זה נתן לו יכולת להציל את משפחתו ולאפשר לה קיום מכובד בארץ מצרים. התבססות המשפחה במצרים היא תחילת המימוש של דבר ה' לאברהם בברית בין הבתרים: "גַּר

סיפור יוסף ואחיו כולל בתוכו שישה חלומות שלהם תפקיד חשוב בעלילה. הסיפור פותח בצמד חלומותיו של יוסף ומשלב במהלכו שני צמדי חלומות נוספים – חלומות השרים וחלומות פרעה. לחלומות אלו מאפיינים משותפים רבים. החלומות מופיעים תמיד בצמדים, ויש בהם "סרט אילם" הדורש פענוח. ה"סרט" רומז, כפי שמתברר, על אירוע עתידי המתממש בגבולות הסיפור. ברבים מהחלומות מופיע מספר המציין זמן, רוב החלומות עוסקים במזונו של האדם, שניים מצמדי החלומות נחלמים בלילה אחד ועוד.¹ מעבר לחזרה של מוטיב החלום, העובדה שהחלום הראשון פותח באלומים והאחרון מסיים בשיבולים, וכן קווי הדמיון הרבים בין החלומות יוצרים את הרושם שהחלומות הם מעין יחידה עצמאית בסיפור. בדברים הבאים אנסה להציע הסבר לעצם השילוב של חלומות בסיפור.

כפי שמבאר יוסף בדבריו לפרעה, החלומות הם דבר הא-ל לאדם: "אֵת אֲשֶׁר הָאֱ-לֹהִים עָשָׂה הַגִּיד לְפָרְעָה" (בר' מא:כה). פשר האירוע העתידי דורש פיענוח. חלומות השרים ופרעה, מפוענחים על ידי יוסף ומתגשמים בסיפור בהתאמה מלאה לפתרון המוצע על ידו. כפי שחזה יוסף, שר האופים נתלה בעוד ששר המשקים הושב למעמדו הקודם, ואת מצרים פקדו שבע שנות שובע שלאחריהן שבע שנות רעב.

יוסף אינו פותר את חלומותיו שלו, ובמקומו פותרים אחיו את חלומה הראשון, ויעקב אביו את חלומה השני. נראה שיעקב ואחי יוסף אינם מיטיבים לפתור חלומות כמו יוסף. האחים סבורים שפירוש החלום הראשון הוא שיוסף ימלוך עליהם, אך פירוש מדויק יותר מתגלה בסיפור כאשר האחים באים לקנות בר מיוסף ומשתחווים לו.² הם אכן היו תלויים בתבואה שמכר להם יוסף, כמו לכל הבאים מצרימה, אך לא ניתן לומר שיוסף מלך עליהם.

חלומה הנוסף של יוסף, המתפרש על ידי יעקב כרמז לכך שהוא, יעקב, רחל, אימו של יוסף, ואחיו ישתחוו לו, אינו מתממש כלל בסיפור. נראה שחז"ל אימצו את פירושו של יעקב לחלום, והסבירו את

3 ברכות נה ע"א: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. ... מנא לן, מיוסף דכתיב "והנה השמש והירח וגו'".

4 זקוביץ, שם, עמ' 40.

5 הרב סמט, עיונים בפרשות השבוע, פרשת וישב.

6 אמנון בזק, "דרכו של יוסף בפתרון שלושת צמדי החלומות", מגדים נ (תשס"ט), עמ' 11-19.

* ד"ר איילת סידלר מרצה בבית הספר ללימודי יסוד ביהדות ובמדרשה.

1 יאיר זקוביץ, אביעה חידות מני קדם, תל אביב 2005, עמ' 33-31.

2 רמב"ן, בר' לז:ז.

סוהר, הם הבינו שיד ה' הייתה בדבר: "אָבֵל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ" (בר' מב:כא). כאשר הם גילו את הכסף באמתחותיהם, הם הבינו שא-לוהים רוצה מהם דבר מה: "מֵה זֹאת עֲשֵׂה אֶ-לֵהִים לָנוּ" (שם מב:כח), ובעמדו לפני פרעה הודה יהודה: "הֲאֶ-לֵהִים מָצָא אֶת עֹן עֲבָדֶיךָ" (שם מד:טז).

תפקיד החלומות בסיפור יוסף הוא לשמש דוגמה ייחודית ובולטת לכך שא-לוהים עשוי לרמוז לאדם על דרכי פעולתו בעולם. רמזים אלו, כמו גם הרמזים הפוגשים את האדם במציאות חייו בהיותו ער, זקוקים לפענוח. יוסף זכה לחלומות אך לא הצליח לפענח אותם כראוי בשלב הראשון של הסיפור. בהמשכו הבין יוסף שהחלום הטיל עליו שליחות. לעומתו, האחים לא זכו לחלומות, אולם למדו לפרש את המציאות ולהבין ממנה מה א-לוהים דורש מהם, וכיצד עליהם לתקן את דרכם.

המשוררת זלדה מבטאת בשירה "הלומת געגועים" פליאה על יכולתו של יוסף לפענח אותות:

וְאִמְרָתִי:
אֵיזוֹ גְדֻלוֹת
לְשִׁיר פְּלֶאָדֶּי-יָהּ כְּמוֹ שִׁשְׁרוֹ חַיֵּי הַחֹלֶם
וְהַדְּלֶקֶתִי גַרְשָׁלַיִם תּוֹדָה
שִׁיּוֹסֵף יָצָא יָפֵה כְּשֶׁחָרַח
- מִבְּזִיוֹן הַבּוֹר
שֶׁשָׁכְּלוּ הַנְּבֻעֵת מְעֻלְבוֹן
הַסְּכִיִּים לְהִיּוֹת שׁוֹב חֶכֶם
- שֶׁבַּ לְהַבִּין הָאוֹתוֹת
שֶׁשָּׁנְאוֹתָם
לֹא הִשְׁכִּיחָה מִמֶּנּוּ
- אֶת שִׁפְתֵי הַמְזֻלּוֹת
כִּי אֶצְלִי מְדֵי צֶעַר
נִנְעָלִים הַיְכָלוֹת.

היכולת להבין "אותות" ו"שפת המזלות" אינה מובנת מאליה. סיפור יוסף ואחיו קורא לנו בין השאר לחיות חיים קשובים לקול ה' המתגלה לנו בעולם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

יְהִי זְרָעֶךָ בְּאָרֶץ לֹא לָהֶם" (בר' טו:יג). מעמדו של יוסף בארץ מצרים והתפקיד שהוא מילא בה מהווים גם הם התגשמות של הבטחת ה' לאברהם: "וְנִבְרַכְוּ בְךָ כָּל מְשַׁפְּחֹת הָאָדָמָה" (בר' יב:ג).

אם כן, יש לחלומות בסיפור תפקיד חשוב בקידום העלילה, ובפרט בקידום חיי גיבור העלילה. אך האם תפקידם מסתיים בקידום יוסף מתחנה לתחנה בחייו? חלום השרים, כך נראה, אינו מועיל לשרים עצמם. הוא מנבא להם את גורלם בטווח הקצר של שלושה ימים, אך אינו קורא להם לפעולה כלשהי שעשויה להשפיע על גורל זה. לעומת זאת, לחלום פרעה יש משמעות גדולה לפרעה ולארצו. היכולת להבין את העתיד להתרחש מאפשרת היערכות שסופה הצלת העם המצרי מחד גיסא, והלאמת רכושו למלך, למעט רכוש הכהנים, מאידך גיסא.

ומה באשר לחלומות יוסף? כאמור, חלומות אלו גרמו למכירתו לעבד. אך האם יש לחלום תועלת או השפעה על התנהלותו של יוסף עצמו (בדומה לתועלת שמביא חלום פרעה לפרעה)?

מיידי לאחר שחלם יוסף את חלומותיו, נוצרה בחייו אי התאמה בין חלומותיו לגורלו. חלומותיו ניבאו לו גדולה, אך בפועל הוא נמכר לעבדות. למרות "ההחמצה" שחוה יוסף באשר לחלומותיו, נראה שהוא לא הפסיק להאמין בחלומות כמנבאי עתיד. יוסף סבר שחלומות השרים וחלומות פרעה מנבאים את עתידם, ולא היסס לומר לפרעה שחלום שנחלם פעמיים מלמד על כך שהא-לוהים ממנהר להגשים את החלום. אולם באיזה אופן משפיעים החלומות על יוסף עצמו? מה משמעותם עבורו?

הרב גרנות סובר, שבתחילת הסיפור הבין יוסף את החלומות כמבשרים על גורל העתיד להתרחש, והוא הסתפק בציפייה למימוש גורל זה. לדבריו, בהמשך הסיפור הבין יוסף שהחלום מטיל עליו שליחות וקורא לו לפעול במציאות. תודעתו של יוסף השתנתה מתודעת גורל לתודעת שליחות, והוא הבין שתפקידו לדאוג למשפחתו.⁷

חוקרים רבים סבורים שמגמת הסיפור על יוסף ואחיו קשורה בהבנת תפקידו של הא-לוהים בחיי האדם.⁸ בעוד שאת דרכם של האבות בסיפורי בראשית מנחה הא-לוהים בצמתים רבים,⁹ בני יעקב אינם זוכים בהתגלות א-לוהית ישירה, וחייהם מהווים שלב חדש בהקשבה לקול ה' באמצעות זיהוי הסימנים שטומן הא-לוהים במציאות. הבנה זו חוזרת ומופיעה בדברי האחים. לאחר שהם הואשמו בריגול והושמו בבית

7 הרב תמיר גרנות, תפקידי החלומות בסיפור יוסף, <https://www.etzion.org.il/he/tanakh/torah/sefer-bereshit/parashat-vayeshev/vayeshev-1-story-joseph>

8 לסיכום דעות אלו ראו: יסכה זמרן, מאבקי אחים ואחיות במקרא, חיבור לשם קבלת תואר ד"ר, רמת גן תשע"ג, עמ' 144.

9 אלוקים הוא המצווה על אברהם לעזוב את ארצו, על יצחק שלא לרדת מן הארץ ועל יעקב לחזור לארץ כנען, ובהגיע העת לרדת למצרים. אומנם יש לומר, כי לא תמיד זוכים האבות בהתגלות, ובצמתים רבים בחייהם הם בוחרים בעצמם את התיב שילכו בו.

דף שבועי